

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

TRASCANT PER L'ALT BERGADÀ

Y PER LA SERRALADA PIRENENCA DE MITJ-JORN

(Acabament)

Entrem en el Pla d'Anyella. Tenim ara al davant el Carlit y el Puigperich. El Puigmal queda a la dreta.

Es el tal pla la més gran expressió de la dolça poesia dels alts pasturatges. Tot es en ell tendre y idíllich. Es ample, extens, descobert, xopat de llum, ab la llisa terra elegantment ondulada, formant una immensa conquilla, encatifada de vert per una baixa herbeta y adornada per les blaves gencianes, pels petits pensaments breçolats en sa tija coll-torta y pels estimats miosotis. El cel, del tot descobert, vesteix allí sa més pura vestimenta. Quin sossego, quina pau ens puja de totes les bandes de la terra! Ab quina justesa'ls nostres passats anomenaren *calms* o *calmes* an aquestes planuries enlairades! La tramontana y el torb sovint les fuetegen, y els llamps a cada pas fereixen-les, més passen aviat els metèors y tot torna al moment a la beatitut primera, y goços y ramats, pastors y vianants retornen a l'instant a l'heurosa serenitat de sempre.

A l'atravessar el Pla d'Anyella tots anem a peu, formant entre excursionistes, traginers y matxos una corrua molt llarga, perquè'ns partim en seccions un xich llunyanes les unes de les altres. Me criden l'atenció unes llagostes cantaires, les úniques que he trobat en les meves excursions y que no he sentit en cap altre lloch que en el Pla d'Anyella. Són negres de sobre y grogues de sota, y fan tres *racs-racs* apagats, seguits d'un soroll allargat, semblant al refrech escapat d'unes rodetes dentades de rellotge. Es un brigit original y no se'n sent d'altre durant la llarga travessia de la plana. De tot arreu ens ve aquell *rac-rac* destimbrat, seguit d'aquell *re-re-re* com d'engranatge. Caminem llargament per l'inacabable

planura, sembrada de ramats, airosament extesa fins a les vessants apartades, tenint davant el cim del Ginebrar, en qual faldar hi pastura una vacada, que, com ja he indicat, tant sols per la petitor de les vaques se comprèn llunyana. A l'esquerra queda'l Padró del Pla d'Anyella, reconeixible per un montícul artificial de pedres, bon camí del Bergadà a Cerdanya. Arribem a la costa del Ginebrar, en qual punt nostres peus aixequen núvols de les llagostes cantaires de que us parlava.

Passem per entre les vaques que de molt abans ja vèyem; els vedellets juguen joyosament, mentres un d'ells no deixa de mamar ab el descuit d'un infant, en tant sa mare'ns mira ab extranyesa. A no tardar atalayem un altre remat d'ovelles, vaques y eugues. Els goços estan en plena feina: en un obrir y tancar d'ulls reuneixen els escampats moltons, que, per por de sos ullals, els creuen ab llestesa.

Tenim a la vista'l Taga y serra Caballera, y a l'altre cantó'l cim d'Alp y el Padró dels Quatre Batlles. L'un darrera de l'altre, una dotzena de corbs passen brunzents per sobre nostres caps, escarnint-nos ab sa dura xiscladiça. El sol vibra de valent, y, no obstant, encara resta un xich de fresca. Els bèns, una volta aplegats, se posen en moviment formant set o vuit llargues corrúes, com rosaris. Els cans treballen de ferm pera fer marxar ab ordre a les ovelles, més els bous y cavalls no's mouen del seu lloch. Passem pel mitj del bestiar gros, en quals moments els nostres matxos ens donen molta feina y sahinen tots a l'hora. ¡Oh com llueixen els no domenyats animals ab sos variats colors, pintant-se sobre'l vert glebatge! ¡Oh què majestuosos els pacífichs bous y que airoses y lleugeres les movedices eugues en l'ample esbarjo de la calma infinida!

Arribats a la carena del Ginebrar, devallem a la collada de Tosses, que seguim perpendicularment a la carretera. Tota la vall del Rigart se veu a nostra dreta, y al fons el Sant Aymant, Taga, Puigcerverís y Balandrau, y a l'esquerra'l clot de la Molina y un troç més de la Cerdanya.

Trobem un ramat de xays agrupats com acostumen en hores de sol fort, això es, tots ab el cap amagat sota'l ventre d'un altre, quiets hores y hores, donant així exemple d'una associació ben compresa.

A un quart de dotze arribem a la carretera de Puigcerdà a Ripoll. Més enllà se'n veu una altra en construcció: es la que fa el govern, perquè la que ha servit fins ara es de propietat parti-

cular. Pot-ser en cap més país del món se veuria que una tant rica y poblada regió com la Cerdanya arribés al segle XX sense tenir altres sortides pera'ls seus carruatges que les que'ls particulars construïren.

Pugem la costa de la Creu de Mayans, tenint a l'altra part del Rigart la Berruga, la Cubil, els cims de Coma Armada y Pla de Pujals, emboscada aquella del tot y aquests despullats de dalt, més ab son faldar ennegrit per forests immenses. A poch de pujar trobem una font, qual nom desconeix, de magre raig, més d'aigua fresca y agradable.

Seguim ara la direcció NE. Arribem al coll de la Creu de Mayans, aon pastura un altre ramat de bous y s'hi veu una fita fronteritça. Passat el coll, un xich més amunt, arribem a les 12'5 a la font del Picassó, aont ens aturem a dinar. Malgrat la gran altura, els pins arriben més amunt encara. Asseguts en la font, tenim al davant, d'esquerra a dreta, el Puigllançada, el Comabella, el Patró dels Quatre Batlles y el Puig d'Alp. L'aigua de la font té 8º y es de qualitat immillorable. A la dreta s'extén la magnífica бага del Paborde, y més enllà les grandioses selves de Saltégat. Al lluny se veuen clarament les montanyes del Pallars, dominades per l'aguda y cônica Pica d'Estats.

A dos quarts de dues marxem de la font. Ens reblinquem a la esquerra, passant per entre'ls pibets y tenint a la vista'l Moixaró y la serra de Cadí. Una altra eugaçada! Nous treballs pera deturar els nostres cavalls y matxos. L'Espel passa grans disgustos. Anem ascendint per un planet suaument inclinat, passant per sota una gran vacada.

Més amunt, en el Pla d'Ovella Morta, hi ha una altra eugaçada. Les cavalles, ab sos petits, formant agrupacions de tres o quatre, sobressurten de la carena, dibuixant sobre'l cel blau els seus perfils elegantíssims. A l'arribar a dit pla passem per entre les eugues, que, ab aires innocents, s'arregleren ab sos menuts, ben aprop nostre, mirant-nos embadocades. Molt plauria la seva societat als murrís dels nostres matxos, puix ens donen una gran feinada pera deturar-los. El cavall d'en Victory està verament indomable.

Ara's veuen en tota sa magnificencia el Puigperich y la Pica de Carlit, ab moltíssimes congestes. A no tardar atavessem el Pla de les Salines de Baix (2,234 m.), quasi tant grandió com el Pla d'Anyella, veyent molt per sota nostre a Puigcerdà, la Tour de Carol, Guils y Les Escaldes. Sempre pujant, conseguim aviat el Pla de les Salines de Dalt (2,273 m.). Al davant tenim la serra

de Gorrablanch, que anem a atravessar. En ella s'hi veuen sis petites taques blanques, que són altres tantes agrupacions d'ovelles *captapades*.

Sortint del Pla de les Salines a travéssem el camí que va de Dorria a Vallcebollera. Encara que haviem profetisat mal dia a poch d'haver començat la jornada, lo cert es que anem tenint un temps immillorable. Bufa un xich el llevant. Lo temible en aquestes montanyes es el ponent. Y, si no tingués por d'usar un simil *cursi* per lo massa gastat, us diria que fóra d'aquestes montanyes també.

Serra de Gorrablanch amunt: el mateix glebatge llis y unit, de bon trescar, característich d'aquests alts paratges. Distingim molt bé una escampada de pobles de la Cerdanya, Puigcerdà, la Guingueta, Aja, Osseja, Dorres, Angustringa, Les Escaldes, etc., etc. Passem per sobre la Vallcebollera, admirant en sa bandada esquerra'l soperb bosch de les Corones, ab dues clarianes de prat al mitj, que sens dubte serviren pera denominar-lo. Fa molta estona que l'atmòsfera es admirablement diàfana, y per això podem veure tots els detalls de la joliua Cerdanya, de la qual podem comptar totes les cases incloses en la nostra ullada. En Schierbeck reconeix la seva a Puigcerdà. El poble de Vallcebollera, a sota nostre, ab els seus sostres de licorella, sembla una acumulació de grossos rochs. Arribem al clot de Montells, que va a parar a Vallcebollera. Hi veyem en distints punts quatre grans ramats de bous, y molt per avall una eugaçada.

A tres quarts de quatre conseguim el Pas dels Lladres, aon deixem els matxos, que per Setfonts aniran a esperar-nos a Núria, y comencem a pujar el tossal de dit pas. Tenim a la dreta el clot de Fontseca y les Setfonts, que de tant lluny se poden comptar per les ratlles d'un vert més viu que fan ses aigües per aon rellisquen, ja que l'herba en dits punts es més regada. Ovirem en tota sa llargaria la vall del Segadell ab el poble de Pardines, molt conegut dels caçaires, y al cap d'amunt la Collada Verda. A l'esquerra, un xich endarrera, mostren sos desiguals perfils la serra de Cadí y el Pedraforca.

El tossal del Pas dels Lladres, que a travéssem, admirant en ell una gran congesta de neu molt pulcra y blanca, dóna naixement a la serra de l'Artiga, que va a parar a la Cerdanya. Tenim a l'esquerra'l clot de la Pastera. El terror ha anat agafant un altre aspecte. No hi ha herba ni glebers: tot ho cobreix la licorella esmicolada, cansada de trepitjar, més cansada de pujar, estèril y enfa-

dosa tarregada de pedra, que no deixem de trobar fins al cim del Puigmal y que fa una mica aburrida una ascensió que per aquest punt ja es bon xich pesada. No's veu quasi en lloch una planta. Tant sols el tendre miosotis mostra ses blaves floretes per entre les pedres despiadades. Al davant tenim el cim del Puigmal, y a l'esquerra d'aquest s'hi veu Puig de Segre, prop del qual, a l'altra cara, hi neix el Segre. Hem vist néixer el Llobregat y el Bastareny.

Clixé d'A. Espel

CLOT DE LA PASTERA Y PICH DE COMA D'OU

Veurem néixer el Ter y el Freser. En cambi passem a dos passos de l'origen del Segre sense visitar-lo.

Tenim ara a sota la vall d'Err, en qual vessant esquerra hi ha'l bosch d'Err y la Bosquerola. Al peu tenim el coll de Prats de Tossa y la jaça del mateix nom. A l'esquerra del pich de Segre hi ha'l pich de Coma d'Ou, y sobre'l clot de la Pastera la font d'Aiganeix, començant a l'acabar dit clot la rivera d'Err, a qual fi veyem el poble d'Err, y a l'esquerra d'aquest Llivia. Passem per una aresta de roca gens perillosa entre'l clot de la Pastera y el clot de les Set Fonts.

Y, ara, amunt depressa, cap el cim del Puigmal, pel movediç pedregam que'ns trenca les cames. La jovenalla passa avant y aviat se perd de vista. Per premi de la seva activitat veu perdius blanques y un escamot d'isarts que'ls endarrerits no arribem a temps de veure.

El Puigmal es lleig per lo arrodonit y poch accidentat. Es el cim més alt d'aquesta banda del Pireneu, o sia de la part inclosa entre'l començament de la serra de Cadí y el mar, passant pel mitjdia de la Cerdanya y del Conflent. Us confesso que no hi tinch cap devoció. Estimar-lo per alt es com acceptar l'estúpida lley de les majories. Com tot es relatiu en el món, per sa condició isolada, o quan menys avançada sobre terres baixes, resulten proporcionalment més alts, y ab molt més bona vista, el Canigó y el Costabona, y adhuc el Montseny y el Bassegoda. La boniquesa de ratlles, les dificultats de la pujada y lo poch visitat d'un cim son estímuls pera pujar-hi y admirar-lo. Res d'això passa ab el Puigmal. Per Nuria es fàcil d'assolir-lo, y no hi ha menestralet de Vallcarca que no's pagui'l luxe d'anar-hi. Perills no'n té per cap banda, y la seva silueta es vulgar y botaruda. Ab poques plantes, quasi sense flors, folrat per la trencadiça licorella, té totes les condicions pera fer-se avorrible, malgrat els seus 2,909 ms. d'altura.

Recordo sempre ab anyorança'l feréstech Pedraforca; el Bassegoda, ab son quasi inaccessible casquet de roca encinglerada, el Puig de l'Infern, de formes endiablaes, repenjat sobre'l pregon abim, y el fantàstich Moixaró, caòtich agombolament de rochs de forma extranya. En cambi m'ha quedat un petit record del feixuch Puigmal, substituït a tot-hom, tontament orgullós ab son desvergonyiment de formes prosaicament arrodonides.

Per fi arribem al peu de l'últim tossal y anem a començar la darrera pujada. A l'esquerra tenim un sot rodó molt curiós ab dugues congestes de neu. Es una bona pitrada aquesta en que's munten les Clotxes del Puigmal. A més del miosotis, veyem per l'esmicolat pedregam uns molt bonichs pensaments morats.

El Puigmal té dos pichs: el més alt es el Puigmal d'Err y l'altre el de Llo. Arribem, per últim, al més enlairat, en qual cim hi ha un montícul de pedres, y entre aquestes hi trobem encastades tres targetes, que ab sorpresa vegerem que anaven endreçades a nosaltres saludant-nos coralment a la nostra arribada. A tots els que tal atenció ens tingueren dono, en nom de tots els expedicionaris, les mercès més carinyoses.

S'han anat formant espesses boires y ens tapen la major part dels cims; un vent desbocat y molt fred fa inestable en la part alta de la montanya. Encara que'l termòmetre senyala 7° al sol, nosaltres sentim una temperatura més baixa, perquè, a l'arribar suats a dalt, el vent evapora a tota pressa la suor nostra.

El Segre reflexa vivament el sol ponent, serpentejant ab lluentor

d'argent viu per tot lo llarch de la Cerdanya. Ripoll se veu al fi de la vall del Freser. La serra del Port del Comte treu el cap per darrera del Pedraforca.

Prop de les sis deixem el cim. Les collades que en aquell punt uneixen els diversos pichs estan ribetejades de congestes llargues y primes com cintes blanques. Baixem per la coma de l'Embut, bonica com totes les de Nuria, molt riques d'aigua y abundantes en cascates. Té la coma de l'Embut moltes fonts fresquíssimes. L'aigua d'una d'elles no té més que 1º de temperatura.

Primer anem trobant la mateixa licorella trencada de que'm queixava, però aviat arribem al glebatge, aquell glebatge suau, ple d'herba fina, que sembla elàstich com goma y ressona al trepitj com si caminessim sobre voltes.

El riu se pert de sobte sota terra, pera ressortir mansament, ja més crescut, molt per avall. D'això'n pervé'l nom de dita coma.

Arribats al pla dels Euguessers, ens desviem cap a la vall de Finestrelles. El dia baixa depressa. A pas de follet les boires passen y traspassen, aquí espesses, allí clares, deixant-nos aquestes entreveure ab aires de misteri, en la llum esmortuida d'aquella hora, els accidents del paisatge. Així veyem com extranya aparició ab la boira arrapada a sos costats, indecís en la foscó creixenta, el formidable roch de la Maula. En aquell desert, en l'escassa claror que'ns arribava, arrebossada ab la broma baixa, la grandiosa naturalesa donava una impressió de por o de respecte.

En alguns moments té l'espectacle sublimitat verdadera. Entre aquella semi-llum embruixada salta una gran cascata per la vall de Finestrelles, y altres grans rochs encinglerats, ab sos contorns insegurs, apareixen com fantasmes. Ab la són y el cansament, caminem com somniant, y jo per ma part me poso en un estat d'esperit especial, com si esperés quelcom extraordinari. Allavors les sensacions no semblen sensacions, sinó esblaimades representacions del cervell al condormir-se. Per un accident del calçat me quedo bon xich endarrera, y al trobar-me sol, en aquella vall ennegrida, pera mi desconeguda, entre les boires mal intencionades, les roques fosques y rogenques y l'escridaçament de les cascates, tinch per un moment una sensació d'angoixa, y si en aquell instant se m'hagués aparegut una goja o dòna d'aigua, no ho hauria extranyat gaire.

Arribem a Nuria a tres quarts de vuit, quan la nit ja era del tot vinguda.

No som a temps a rosari, y a fe que ho sento. A Nuria m'encisen els goigs, de tonada graciosa y original, la deliciosa salve y les senzilles absoltes, que en aquell lloch deixen una impressió inesborrable. Esperant el sopar, rondem un xich per fòra. Se sent gran cridoria de bèns: ve d'un ramat de molts mils xays que té la jaça prop de l'ermita de Sant Gil.

Passen y traspassen ombres pel fosch pati, més no se sent cap crit, perquè en aquell siti y en aquella hora el cridar sembla una heretgia. En pochs moments s'han esvait les boires. Els gegantescos cims s'aixequen ben precisos sobre'l cel negrench, y penjant de l'infinit ens lluken amigues les estrelles. Oh santa vall de Nuria, serena en ta grandesa! Aon retrobaré la pau de tes nits pures?

L'endemà dia 17, darrer de la nostra excursió, lo primer que fem es visitar la Verge. Un pagès resa devotament agenollat davant de l'olla; la seva muller, dreta al costat d'ell, de tant quieta y enterca, sembla petrificada. De sobte, d'una revolada, fica ell el cap a l'olla, y durant llarch temps prega dintre d'ella. La xorca, immòbil com un roch, sempre de peu, al bell costat del mascle, resa que resaràs, ab petit moviment de llavis, que deixen escapar com un apagat brunzinar d'abella. No m'en rich de la tal parella: al contrari, envejo la seva fe senzilla. Oh aquests senzills, quant més forts són que nosaltres!

Surto a donar una ullada al país, alegre y falaguer en la tendror de la matinada. Llueixen ja les altes cimes ab el sol ixent, que brilla avuy àb claror esplendent. El cel extén el seu blau mantell sense màcula de cap mena, y el vent bufa a glopades, portant-nos una fredor plena de joya. Fa fret o no, segons si'l vent passa o s'atura. El ramat de que ahir us parlava deixa mandrosament la jaça y s'enfila per la coma de l'Embut ab tota calma, formant, com sempre, els bens, set o vuit llargues ratlles. D'aprop y de lluny se senten cridar molts xays a la vegada; els goços corren esbojarrats pels costats de la ramada, y els pastors pugen tant pausadament que no han de tenir por de relliscades.

Un vano de comes y valls s'obre en el replà de Nuria. A ponent se veu la coma de l'Embut y la vall de Finestrelles, ab el riu d'aquest nom y els dos rochs piramidals de la Maula; al N., el roch de la Malé; la coma d'Eyna al N.NE.; la coma de les Mulleres, ab la de Noufonts y les Noucreus, al NE.; la vessant del Torreneules y el graciós bosquet de la Verge, ab sos tronchs rogenchs, a l'E.; y al S. l'entrada a les gorges de Nuria, ab l'anomenada Creu d'en

Riba sobre un putxet. Com el senyor Coll ens deixa y marxa pel Salt del Sastre, quedem 13 expedicionaris.

Ens posem en moviment a un quart de deu. Seré breu d'ara fins al fi, perquè'l camí que anem a seguir, si bé es de lo més preuat que en nostre Pireneu hi hagi, també es de lo més conegut per tots vosaltres.

Els tres camins de Nuria per Ull de Ter, per Coma de Vaca y pel Salt del Sastre són les beceroles de l'excursionista català.

Passant per sota del bosch de la Verge, arribem a l'unió de la coma d'Eyna y la de les Mulleres, estant el roch del Cap del Porch entre una y altra, y veyent clarament en aquella'l camí que va a Montlluís pel coll d'Eyna. S'enfila suament el viarany pel costat del riu, que a nostra esquerra salta baladrer de roca en roca, desfet en alba escuma, y arribem a l'entreforch de la coma de Noufonts ab les Mulleres, baixant en aquella l'aigua rabenta, fent molts saltants, que són en conjunt els més importants d'aquesta comarca. Se dibuixa ben clarament al lluny el camí que per Noufonts va a Font Pedrosa.

Trobem fonts a cada pas, y muntant, muntant, ve que les clapisss augmenten y l'herba escasseja. Al cap d'amunt hi ha un circh molt elegant, cobert arreu de tartera, anomenat Conca de les Mulleres. En la font d'en Guillen, molt abundanta, fem un petit descans, perquè'ls matxos tenen molt pesada aquesta última estricada. Emprenem de nou la pujada, ara molt sobtada. En les reblincoles que fem, tantost tenim a la dreta, tantost a l'esquerra, la grandiosa coma de les Mulleres, a quin fons se veu el santuari, y darrera d'aquest l'immensa massa del Puigmal, ab sa coma de l'Embut, aont hi queden encara moltes congestes.

Pochs minuts abans de les onze arribem a Noucreus, que té tretze creus de ferro clavades en la carena. A l'altra banda hi ha la coma dels Recons, aon s'hi veu un estanyol y algunes congestes.

Fruim aquí d'una vista magnífica de les altes cimes. Es un espectacle d'una gran força, ple de sublimitat y poesia. En Torras, que's troba en son element, ens ho explica tot ab vivesa, ab sos amples llençaments de braços, com si volgués abraçar tota la terra.

Al davant tenim el Pich del Pas del Porch, y a l'esquerra la Torra d'Eyna, abdós de formes ferrenyes y desiguals, pintades cruament, ab brusch contrast, per barres y clapes alternants de roca blanca y negra. Es un panorama embadalidor més extens y variat que'l del Puigmal y ple d'encantadora desolació y soletat en

sos primers termes. Veyem més enllà les montanyes de Madres, els boscos del Capsir, el Puigpedrós, Carlit y Puigperich.

A l'enfilar-nos al Pich de la Fossa del Gegant se'ns afegeix la vista del puig de l'Infern, puig de Bastiments, puig de Bassibés, els dos pichs de la Vaca, la robusta serra del Catllar, els Tres Pichs, ab la pujada de Martinell, el Balandrau, un pich del Torreneules, el Cogulló d'Estela, Rasos de Peguera, montanyes d'Andorra, Puigsa-

Clixé d'A. Espel

PICH DE L'INFERN DESDE LES NOU CREUS

calm y cingles de Santa Magdalena. Veyem també'l pich de les Xemeneyes, el Gallinàs y el coll Mitjan, per aon passa'l camí de Tuest. Baixem per entre un gran ramat de xays que pastura escampat per gran extensió de terror. Pugem als pichs de la Vaca. A dalt tenim la vista de la grandiosa Coma de Vaca y de la no igualada coma de Carença, voltada d'espèdades montanyes, moltes de cims aguts, com el puig de l'Infern y Pas del Porch, y sembrada de congestes y misteriosos estanys, d'endiablada poesia en son traïdor sossego, el blau, el negre, el gran, y molts y molts altres. En el fons, escampats ençà y enllà, comencen a veure's alguns pins negres.

Comencem el descens per Tirapits, dreta baixada, que'ls matxos fan en seguides reblincoles, tenint davant la vista de la part alta de la coma de Fresers ab el pich de l'Infern, puig de Basti-

ments, coll de la Marrana, Gra de Fajol y coll de Coma d'Orri. En les moltes vegades que he atravessat Fresers sempre he vist un o més isarts. Aquesta es la primera vegada que hi passo sense trobar-n'hi rastre. Arribem a les fonts del Freser, que naixen a dotzenes en l'espai de doscents passos en quadro. L'aigua s'escorra babejant, rabejant-se per l'herba negra y consumida, esponjant la terra flonja y tardant en domenyar sa corrent entre riveres. Aixís se formen els Aigols Podrits, aon se trepitja per molt temps una barreja d'aigua, terra y plantes malaltices. El color brut de l'herba; la traïdoria de l'aigua, que, malgrat sa abundancia, s'arrastra, amagant-se per l'herbey, sense la seva acostumada xerramenta; les desolades tarteres que dels altius cimals devallen; l'aspre dibuix del pich de l'Infern y la dentada serra que n'arrenca, donen una sensació d'aclaparament y de tristesa, plena d'una poesia *sui-generis* y adhuc agradosa, com totes les impressions originals y vigoroses.

Sembla que estem tocant al coll de la Marrana, y, no obstant, molt lluny devem estar-ne, quan veyem uns puntets negres que d'ell devallen y s'atancen a poch a poch cap a nosaltres; y si bé endevinem en ells a semblants nostres, no coneixem que van ab matxo, y per molt temps discutim si són homes o dònesh, y si són algú de les nostres families, que, com ens havien mitj promès, ens vinguessin a rebre. Ab aquesta ilusió fem molt *tapatge* abans de trobar-los, més són desconeguts, y, molestats pel desengany, al creuar-los els saludem ab aixutesa.

En aquell lloch abunda extraordinariament la regalessia: això es una de les coses que dóna més gaubansa als meus petits, en les moltes vegades que'ls he dut per aquestes encontrades.

Dem una ullada a la part baixa de la coma de Fresers, que, poch després de juntar-se a la Coma de Vaca, s'extreny pera tornar-se la terrible gorja de Fresers, entre el Balandrau y el Torreneules. Esbargida ençà y enllà, dóna vida a dita coma una gran eugaçada. Passem pel faldar del Bastiments, poch més baix que'l Puigmal, ara cobert de boira, en qual puig comencen la major part de les tempestats que tant sovintegen en la comarca.

Sentim un fret molt viu. Anem seguint arran d'una rua de pedres dretes: són senyals que mostren el camí quan les neus primeres. Més endavant ja ningú hi passa per aquestes terres. Aquestes rengleres de rochs signadors se troben arreu per totes aquestes montanyes.

A un quart de dugues arribem al coll de la Marrana, llarguíssima collada que uneix el Bastiments al Gra de Fajol y separa les aigües

del Ter y del Fresser, fàcil d'escalar desde aquest, y molt sobtada per l'altra banda. Bonich cop d'ull sobre'l grandió circh d'Ull de Ter ab el Bastiments, Xemeneyes, Pich de la Dòna, plans de Coma Armada, Gra de Fajol, y més enllà'l pla de Campmagre, el ras més gran del Pireneu, qual primer nom devia esser *calm magre*, ja que *calm* o *calma*, en català vell, equival a lo que'ls castellans en diuen *meseta*. Tanquen l'horitzó, cap a orient el Costabona y l'immens Canigó, ple de forests blavoses, y qual Pica de Balaig s'aixeca al bell davant nostre.

Baixo pel dret el coll de la Marrana, que adorna ab molçuts líquens y tendres margueridoyes sa despullada tartera. Despreses d'un immens roch de quarz que's veu com blanquíssima taca en el costat del Gra de Fajol, s'han escampat per la vall gran nombre de pedres que ab son blanch pur contrasten ab el verd del glebatge.

A la 1⁴⁰ arribem a Ull de Ter, aon, per entre grans blocs de roca, neix abundós el Ter y s'esmuny cap als Recons de Murens per entre'l puig dels Lladres y el Gra de Fajol. Aquest ensenya sos tres pichs a l'hora, y aquell, que mirat desde l'estret de Murens sembla una montanya aguda y isolada, per aquí ve planejant, no formant el més petit aixecament sobre'l circh en que estem ara. Pujant més amunt d'Ull de Ter se sent el riu com brugiteja per entre queres, ab lo que's coneix que es de molt abans de dit lloch que ha nascut de la terra, quedant amagat per la clapissa.

Dinem a Ull de Ter, tenint al damunt el puig de Bastiments y al davant el Gra de Fajol, que es un dels més preuats monts de Catalunya.

El termòmetre senyala 13° al sol. Aquest s'amaga sovint per entre núvols y boires. L'aigua té 5°. Sentim fam.

Un neret florit cobreix l'aigua al bell punt de néixer, y els acònits en flor adornen aquí y allí les blanques roques. En avall la vista s'escampa enllà d'enllà y es veuen les montanyes de la Garrotja ab el Bassegoda, Montnegre, cingles de Gitariu y el cono afilat de la Mare de Déu del Mont.

A tres quarts de tres deixem Ull de Ter y baixem ab molt bon acort pels Recons de Murens, descens més agradívol que pel Pla Gran de Murens, que es el *camí clàssich*. Els traginers sempre roncegen quan per dits Recons se'ls porta, més no tenen raó, perquè'l *camí* no es dolent ni perdedor, el paisatge es més bonich y variat, y a més es un trajecte molt més curt que l'altre. Tal oposició no s'explica més que per la força de la *rutina*, que pera la més gran part de l'humanitat es la raó més poderosa.

Tenim a la dreta'l desfregat y trencat rocallam del pich gros del Gra de Fajol, per mitj del qual passa exposat un corriol que pel

Clixé de C. A. Torras

GRA DE FAJOL

collet que hi ha entre'ls pichs devalla a l'altra banda. Al costat nostre, el Ter, nadó suara, saltirona esbojarradament com un infant, y el puig dels Lladres barreja ses descarnades queres ab els foscos pins de formes atormentades, bellament sembrats per la cinglera, reblincats cap avall per les rufacades, trencats de branques, migrats de fulles, ferits pels llamps, escapsats per les roques que dels cims cauen, y toçuts, may domenyats, batent-se tots els jorns per la conquesta de les altures, ab la crudel naturalesa. A grops

esossos en les parts més baixes, s'enfilen, com més amunt més clars, per les rocasses, petits, pelats, nafrats y desformats els de més enlaire, y, entre'ls vençuts, molts jeuen arrancats per les sotades, y altres, morts de molt temps, resten enterchs y drets, sense escorxa ni fulles, immobilisats en un gran gesto tràgich. En avall serveixen de march an aquest quadro el bosc negríssim de Coma Armada y la roca viva del pich petit del Gra de Fajol.

Ab la vivor dels pins contrasten les immenses tarteres y clapis-ses del Recó Gran de Murens y els obelischs y desiguals contraforts de roca de les parts altes del Gra de Fajol, que'l fan comparable al Pedraforca y permeten considerar aquest lloch com un dels més preuats de les nostres montanyes. Es terra de cabirols. En un planet, els ecos ens entretenen una estona: els tochs de corneta o de xiulet deixen llarga ressonancia.

Molt aviat arribem a un altre pla d'una gran bellesa; allí'l riu retorça; y gemega-s els pins s'empenyen espessehits, sempre abocats avall, ab reblincaments inverossímils; se veu més gran y desolada la tartera que del Gra de Fajol rossola; la roca del puig dels Lladres mostra-s feréstegament escantellada; nanos arbres perduts pengen del cingle, y encatifa la terra un manso herbey de verdor clara, ab claps de florida boixerica. Molts arbres han mort. Un d'ells, gran y isolat, tira els braços enfòra, com malehint la terra; sembren arreu el glebatge branques seques violentment recargolades, ab blanch cendrós d'ossamenta, y munió de grans roques, caigudes del pit de les montanyes, jeuen per entre'ls pins, ab qual

verd per sa blancor contrasten. Y com ho faré pera reduir al mequí llenguatge'l color y la llum d'aytal paisatge? Per dalt del Gra de Fajol y del puig dels Lladres la roca es blanca, negra, roja, verdosa, a brusques pinzellades, sense transició de l'un color a l'altre. Com tractarien de fals al pintor que això gosés transmetre! Y de quin mal gust serien aquests crusos tochs en l'esquifida estretor d'un quadro! Més allí, en l'amplitut y força de la lliure naturalesa, oh! com tot entona y es combina, y quanta viril poesia raja d'aquestes valenties de color y de forma!

Verament són *recons* els que estem passant, més *recons* del Paradís. En Schierbeck els anomena *Parch del Gegant*.

Passem per la jaça de Murens, que té quatre barraques de pedra, ab sostre de gleba y herba fresca. Baixem sempre depresset. Veyem molt per sobre, a l'esquerra, el clot de la Regalissia, sota les Xemeneyes, aont hi ha la font de la Perdiu, qual aigua té un 1º de temperatura.

Ab el pich gran del Gra de Fajol hi juga una boira clara, que, sens tapar-lo, li dóna un aire més fantàstich. Per avall veyem el pla dels Hospitalets, d'un verd clar brillant, y per aquest sol motiu se pot assegurar que en ell hi ha una jaça, ja que ab les dejeccions del bestiar s'afema la terra y brota l'herba més grassa y de més variades especies, més altes y de més amples fulles que en els demás paratges. Aixís es que, de lluny, coneixereu sempre pel verd de l'herba aont hi ha glebers ordinaris, xaragalls, aigols y jaces. Es el del gleber un verd apagat y desllustrat. En l'*aigol*, per la poca pendent, per la capilaritat de la terra esponjosa y l'espessor de l'herba, l'aigua s'escampa y estanca en gran extensió de terror, que per la massa humitat pren un color verd negre. Al lluny el verd viu y clar de les fontanes y el de les jaces s'assembla, més en aquelles agafa una extensió longitudinal, ab poca amplaria, seguint el curs de l'aigua, y en aquestes omple una planuria més o menys arrodonida.

Tenim també al davant l'estret de Murens y els piramidals cingles de Xuriguera. Deixem el Ter a la dreta y passem el Murens, que baixa dels plans del mateix nom y del clot de la Regalissia. Al davant, més enllà dels trencats de Xuriguera, s'alça'l serrat de Sant Pere. A l'atravessar el pla dels Hospitalets veyem a sota l'enforçament del Ter y del Murens. Per la llarga baixada dels Hospitalets arribem a l'estret de Murens, un altre lloch clàssich del nostre excursionisme y tant ben descrit per en Torras en la seva guia que no deixa ganés de posar-s'hi. Es un lloch tant bell que, com més s'hi

passa, més agrada. El camí baixa planejant. Un bosch espès cobreix les vessants ensotades del Gra de Fajol, no tant apretat que no deixi veure grans extensions de roca. Baixa'l riu a petits saltirons, desfet en escuma d'una blancor perfecta, omplint l'estreta vall ab sa harmonia. Grossos còdols ben blanchs s'apiloten en ell, que rellisca sobre d'uns enrulls molt lluminosos, s'amaga posturer per sota d'altres, y en surt desvergonyat, saltant a grans gambades, armant forta gatzara. Escampats pel rocam, els pins, drets com abets, fan joyós el paisatge. Les guapes matacabres, ab sos grans espigots de flors morades; els forts rododendrons, arrapats al terror, de tant que semblen estimar-lo; les pelades ginesteres, graneres capgirades, y els atapahits ginebrons, que escupen els palets com casquets de goma elàstica, omplen tots els buids y escampen una tendra poesia al voltant nostre.

Bevem un xich en la font del Saúch, en l'entrada de Coma Armada, y quasi al davant de la canal del Príncep, la més important entalladura del Gra de Fajol, que passa per esser el quartel general dels cabirols. Caminant un xich més, tenim Xuriguera a l'esquerra, Gra de Fajol a la dreta y la negra бага de Caràs al fons. *Xuriguera*, en empordanès, vol dir *esparver*, y realment en els cingles de Xuriguera n'hi han molts, perquè quasi sempre n'he vist volar per sobre d'ells.

A tres quarts de cinch arribem a la vall del Carlat, aon s'obra la coma d'Orri, ara mitj emboirada. Tenim a la dreta la preuada бага de Caràs, rica en abets, y a l'esquerra la de Mardanya. Aviat trobem els primers conreus y pugem a cavall. Havíem caminat a peu desde dalt del coll de la Marrana.

Poch us diré ara del nostre viatge pel molt conegut y corregut camí del Carlat fins a Camprodon. Que anem trobant dónes ab faldilles vermelles, carregades ab grans feixos de llenya; que fan una tallada d'arbres en la бага de Caràs, y que sembla que les desstralades peguin dolorosament en nosaltres mateixos; que passem a l'esquerra del Ter per un camí de còdols en qu'els matxos rellisquen; que no's veuen cases encara, sinó barraques, y que aquestes, per lo grans, semblen cases; que mirant enrera veyem el Gra de Fajol ab la típica forma que li ha donat nom; y, sobresortint d'entre la negror dels arbres, el triàngul despullat de Xuriguera; que a la dreta alguns xórrechs y escorranchs ratllen de dalt a baix la montanya y baixen per ella, escumejant, riuets de pendent dreta com la Fontalba.

El cel està cobert; devalla sobre la terra una claror trista. Perfi-

dioses nuvolades de mosquits ens acompanyen. Passem per davant de Carboners, comarcada digna de ser visitada. La vegetació ha anat prenent un altre aspecte; els pins y abets han deixat el lloch als saules, freixes, roures y pollancre.

A tres quarts de sis arribem a Setcases, poble bastant gran, ab cases de pedra negrosa sense emblanquinar y ab teulades de llicorella. Els de Setcases són vius y inteligents; les criatures són maques, més les dònès pugen ja corsecades, perquè de petites treballen més que'ls homes. Aquests són negociants, caçaires d'isats y qui sab si contrabandistes. En aquest poble no hi ha tants golluts com en Abella y Vilallonga, y es que'ls golls y el cretinisme van desapareixent dels pobles que se saben entendre. Aixís es que a Camprodon tampoch hi han beneits, als quals se tornen a trobar en la Real y Sant Pau de Seguries. Lo que prova que no tota la causa del cretinisme està en les aigües, com molts suposen.

Davant de Setcases s'obre la vall Llobre, y més avall se troba'l vell santuari del Catllar, en l'entrada de l'hermosa coma d'aquest nom.

Anem trobant successivament Tregorà, penjat elegantment a mitja costa; Vilallonga, transpuant miseria; les deliciosos closes d'aquest poble; La Roca, quera isolada, ab dotzenes de cases arrapades com muscles a la pedra; Llanàs, ab sa iglesia bisantina d'ellegant fatxada; y anem arribant al terme de nostre viatge.

Tantes grandeses, tanta sublimitat, ens han entumit una mica; la tarda morint-se entre'l nuvolam cendrós ens dóna una ensenyada melangia; ja no veyem res de lo que'ns volta; la sensació de lo extern ens arriba a l'esperit ab una vaguetat hipnotisadora, y els que tenim els nostres a Camprodon no sentim viu més que'l desitj de reveure-ls. Formant un gran èscamot, els endevinem camí enllà; alcen els braços tots y criden; els petits venen corrents cap a trobar-nos.

Tots estan bons. Una nova joya s'escampa entre nosaltres. Munten els menuts en les cavalleries, y, apa, cap al proper Camprodon, ab el cos y l'ànima enfortits per la llarga passejada en mitj de la gran naturalesa.

JOSEPH ARMANGUÉ

LA CATEDRAL VELLA DE LLEIDA

(Continuació)

No obstant, la veritable joia de l'iglesia, lo que revela un gust molt exquisit, són les portes.

En el creuer n'hi ha dues: la del cantó N., anomenada del Castell o de Sant Berenguer, es molt senzilla: uns archs circulars y un apuntat formen sa part principal. En la part entermitja entre aquests dos archs hi campeja la α y Ω . Una petita cornisa aguantada per modillons requadrà aquest portal.

La part S., o sia la que mira a Lleida, es molt més important. La porta de l'Anunciata o de l'Ave Maria, que així s'anomena, per les dues escultures de la Verge y de Sant Gabriel, que abans presentava en dos ninxos mudèjars, es molt digna d'esser mirada ab detenció.

Sa disposició es molt sobria: unes robustes columnes alternades ab altres més primes decoren la degradació del mur o esqueixada, donant lloch a una rica arquivolta, en la qual la riquesa d'ornamentació se combina molt bé ab la robustesa del motlluratge. Els capitells formen les més fantàstiques combinacions, corrent a lo llarch de les parts sustentants, essent de notar els formats per cordes nuades.

Una rica cornisa, sostinguda per modillons ab figures, remata aquesta porta, formant un conjunt rectangular com l'anterior.

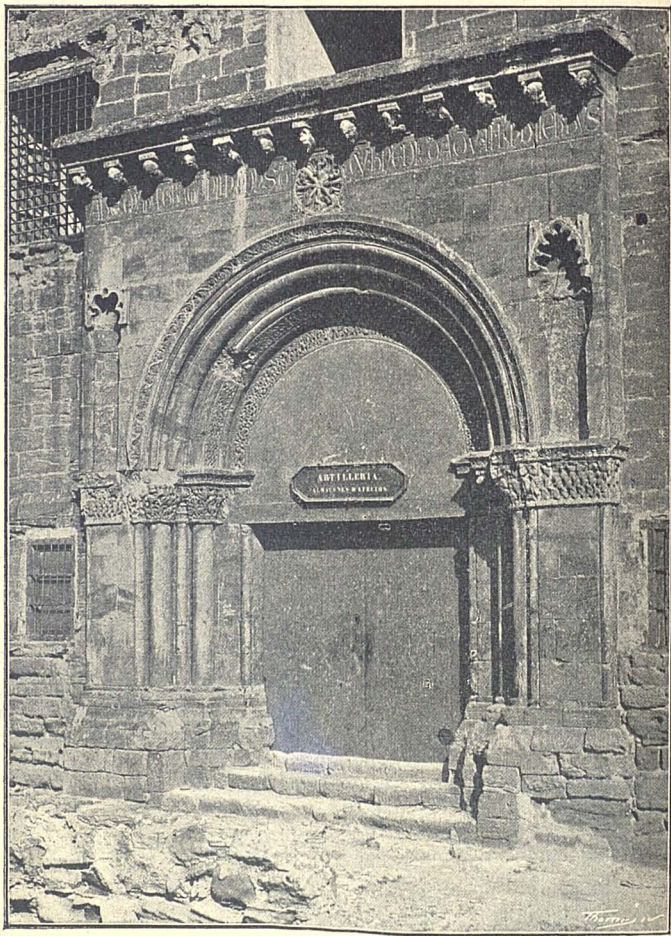
A sota la cornisa se llegeix la següent inscripció: «*Ave Maria gratia plena Dnus. tecum benedicta tu in mulieribus*».

Un monograma d'estil mudèjar ens fa veure l'influència agarena que's nota en l'ornamentació.

En el mateix cantó de l'iglesia, y més aprop dels claustres, se troba la *Porta dels Fillols*, lluint tota la seva majestat y riquesa. Una graderia que existia abans la deuria fer comunicar més fàcilment ab la població de Lleida.

La porta dels Fillols es un hermosíssim tipus d'arquitectura romànich-bisantina, ab ornamentació oriental molt accentuada. Se compona d'una serie de columnes que formen l'esqueixada de la porta. La disposició de tots els ressalts es tant igual, lo mateix que'l diàmetre de les columnes, que tal volta resulta un xich monòtona, més encara essent totes les columnes llises; però, en cambi, l'arquivolta es lo més rich que la fantasia se pugui imaginar: entrelaçats

de fullatge, dents de serra, cimbres enllaçades, cilindres anellats, es a dir, tots els motius d'ornamentació bisantina estan tant ricament combinats y la seva execució es tant perfecta, que es real-

Clixé de J. Soler

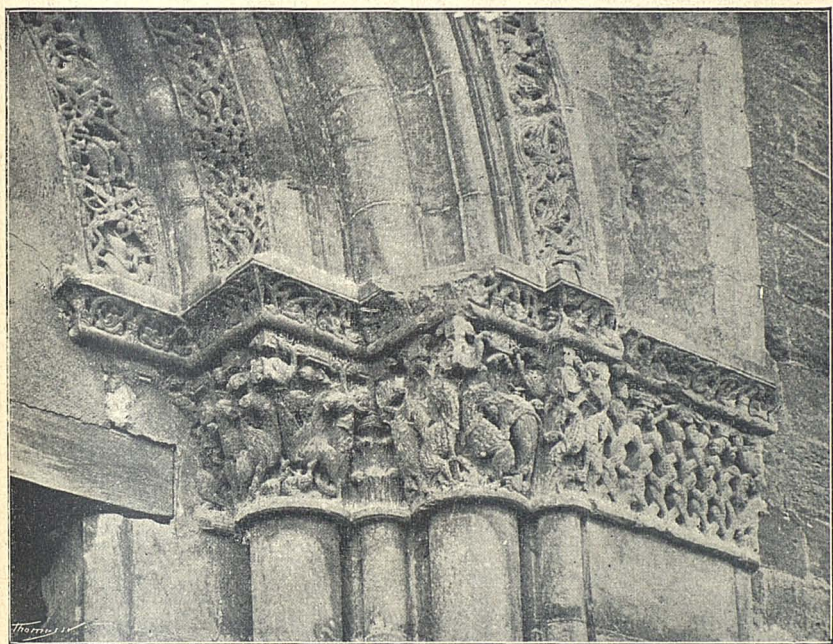
PORTA DE L'ANUNCIATA

ment extraordinari poder trobar una porta de la seva època que sigui tant interessant y tant ben conservada.

La porta dels Fillols té una ornamentació molt semblant a la d'Agramunt, si bé aquesta última té més dimensions y importància.

Seguint la composició de la majoria de portes d'aquesta regió (en el final del segle XII y en el començament del XIII), una cornisa horisontal aguantada per modillons requadra'l frontis, essent de notar la riquesa de la seva execució.

Sobre la cornisa s'hi trobava una Mare de Déu de marbre

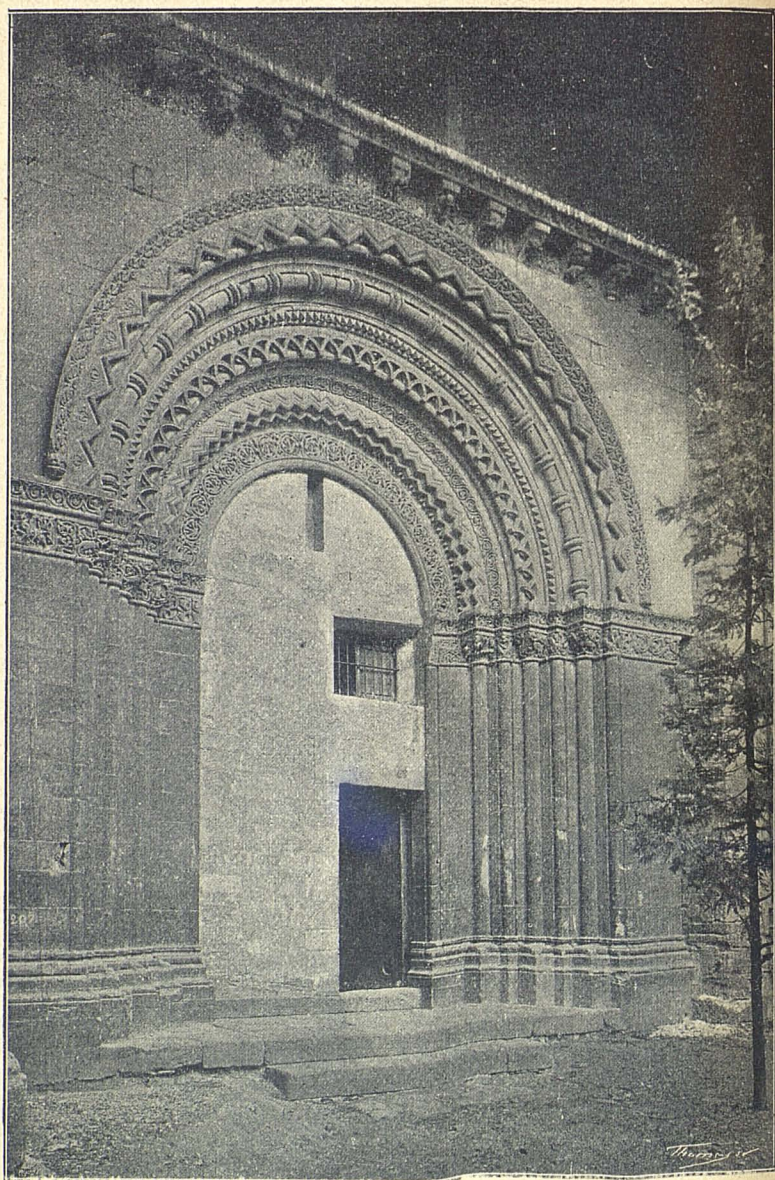

DETALL DE LA PORTA DE L'ANUNCIATA

blanch assegada y ab un *niño*, que avuy se pot admirar en el Museu Provincial.

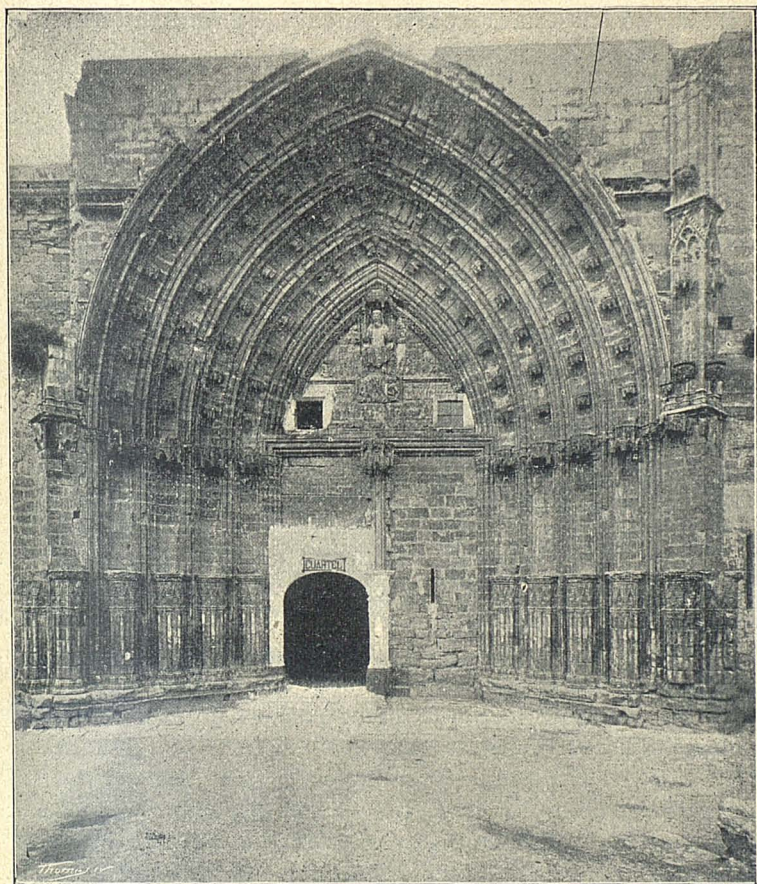
En el segle XV se va construir davant d'aquesta porta un porxo o atri, cobert per una volta gòtica, comprès entre les dues capelles, la de Jesús o de Cescomes, y la de Requesens o de l'Epifania, que varen construir-se després de feta la Catedral; y gracies a la seva protecció y a la bona qualitat de la pedra, ha arribat als nostres dies divinament conservada.

Es molt dolorós que les portes de fusta, enriquides com deurién esser per la ferramenta de l'època, no puguin augmentar la sump-tuositat de dites obertures. Avuy dia estan tancades ab portes dignes d'una casa de pagès un xich modesta, ab ròtols que'ns mostren la

PORTA DELS FILLOLS

entrada a magatzems *del Parque* d'artilleria. Però encara es més dolorós no poder veure les tres portes que corresponen a cada una de les tres naus que hi havia en el claustre, y que, a jutjar per la riquesa de les demés, deurien esser molt notables.

PORTA DELS APÒSTOLS

El claustre, com ja he indicat, té una situació molt particular, enllaçant-se a l'iglesia longitudinalment. Aquesta disposició corprèn extraordinàriament al visitar-la, perquè, penetrant a la Catedral per la porta dels Apòstols, situada en la primera fatxada que's troba (la oest), se creu entrar a l'iglesia y no al grandiós claustre

que s'anteposa. Però, abans de penetrar en aquesta original construcció, contemplem un moment la fatxada. Sa composició consisteix en una gran porta central, ab un alt campanar que s'aixeca irregularment en el cantó dret (com pot veure-s en el dibuix de la planta) y uns feixuchs contraforts a l'esquerra.

L'estil gòtic estava completament desenrotllat quan se va construir aquesta fatxada, y consta que en 1391 l'arquitecte de l'obra, Guillem de Solivella, va fer dues estatués d'apòstols pera aquesta porta, que varen esser contractades per 240 sous cada una (1).

La porta, que per sa situació la podriem anomenar la principal, està formada per arquivoltes apuntades plenes de dosells, aon s'hi posarien probablement àngels, de tal manera que'ls dosells fessin de peana pel situat a sobre. Sota les arquivoltes una renglera d'apòstols aguantats per uns pedestals formats per feixos de columnetes y protegits per dosells, rodejaven la Mare de Déu, que, colocada sobre una columneta central, partia en dues parts el batent de la porta. El timpà estava decorat per l'estatua del Salvador, aguantada per dos àngels, y una serie de baixos relleus, avuy mutilats per dues finestres que, pera fer llum a l'interior, han destruït l'esculptura que'ls feya nosa. Dos grans pinacles que a cada cantó s'acusen son l'únich rastre de la decoració del conjunt.

Ben poca cosa sabem de les demás parts d'aquesta fatxada: únicament que en 1490 l'arquitecte Pere Gomar contracta ab lo Capítol de la Catedral la construcció d'una creuera o volta pera sobre la porta dels Apòstols, y avuy dia no se'n pot veure pas res, ni imaginar-nos més que l'emplaçament d'aquest porxo.

De les escultures de que abans parlava no se'n veu cap: la desolació es bastant completa (2).

En cambi l'esculptura vivent està representada per un rígit centinella que ab un fusell al braç sembla que guardi l'imatge del Salvador que, sol y desamparat, està en l'extrem del timpà contemplant la tristor que donen les profanacions de tant desgraciat monument.

Penetrant, per fi, en el claustre, un altre plany de dolor s'escapa involuntariament de nostres llavis: tapiades les grans arcades ogivals que'l componen, s'han convertit en fosques dependencies les galeries del gran claustre; y, com si això no bastés

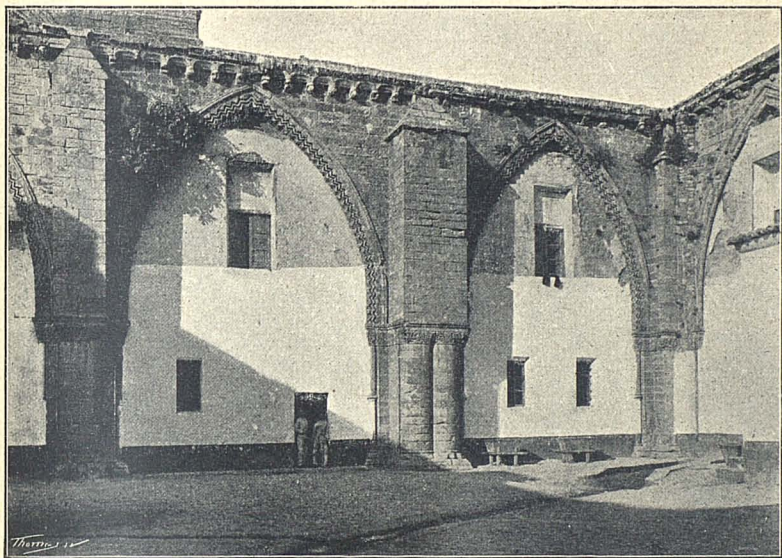
(1) Villanueva: *Viaje literario por las iglesias de España*.

(2) Se troben aquestes notables escultures en el Museu Arqueològich del Seminari.

encara, s'hi han afegit coberts en el cantó nord, presentant un aspecte brut y deplorable.

A pesar de tot això, son aspecte imposa: les seves dimensions són extraordinaries. En Street (1) diu que ses galeries són les més grans que ha trobat, y, encara que n'he vist moltes menos que l'il·lustrat viatger anglès, haig de reconèixer lo mateix.

Estan formades per grans archs apuntats entre mitj dels contra-

Clixé de J. Soler

CLAUSTRE

forts que contrarresten les voltes de les galeries. La seva construcció deuria durar molt temps, y això'ns justifica la seva irregularitat, tant en la forma dels contraforts com en la llum dels seus archs.

El cantó est sembla'l més antich, y els archs, que estan festonejats ab zig-zags d'aspecte un xich maurita, se troben aguantats per columnes, ab una baga al mitj de la canya. Els contraforts estan sostinguts per grosses columnes en número de dos o per una sola de molt diàmetre, essent d'admirar els rics capitells que'ls terminen. Probablement se començaria a primers del segle XIV, puix consta que en 1310 el rey d'Aragó Jaume II donà sis mil pedres

(1) *Gothic architecture in Spain.*

somadals, que l'administrador de la casa de Gardeny devia deixar treure de ses canteres.

Les demés parts són més posteriors, y es fàcil que sa construcció quedés interrompuda, perquè en 1335 Pons Ribelles, Vicari general del bisbat, donà permís pera recullir almoines *pro maximo et sumptuoso opere claustri ecclesiæ Cathedralis*. La disposició es, anàloga al

Clixé de J. Soler

CAPITELLS DEL CLAUSTRE

cantó anterior. No obstant, l'ornamentació es més gòtica y els contraforts estan sostinguts per grossos matxons ab columnes en els ànguls, recorrent els capitells les parts sustentants a la mateixa alçada desde l'astràgol a l'abach.

El cantó sur, en comptes d'esser tancat per una paret, presentava cinch grans finestrals (avuy tapiats), que tres corresponien a les arcades interiors, y els altres dos a cada galeria. La vista que desde aquest lloch podria contemplar-se deuria esser hermosíssima: tots els conreus d'aquella plana, ab la brillant silueta del Segre,

que serpenteja per ells, deurien preparar molt bé l'esperit del feligrès a l'admirar la grandiosa obra de Déu abans d'entregar-se al reculliment propi de l'interior de l'iglesia.

En l'àngul sud-oest del claustre s'aixeca atrevidament sobre la roca, y d'una manera molt irregular, el campanar. Començat als últims del segle XIV per l'arquitecte Guillem de Solivella, y acabat per en Carles Galtés, que en 1410 dirigia l'obra, està construït ab pedra de les canteres de Cogullada y del riu Daspe (1).

Sa planta es octogonal, ab els ànguls reforçats y una escala en l'interior del mur. En cada costat del octògon hi han finestres acusant exteriorment pisos, essent més grans y enriquides les més altes. Rematen ab una galeria que formen un trànsit pel temple final, en el qual la riquesa del florit ogival d'aquella època ens ha deixat una bona mostra, encara que molt mutilada y sense acabar. El campanar deuria esser molt important, quan en Père Balaguer fou enviat de Valencia pera examinar el campanar, abans de construir el Micalet, ab el qual guarda alguna analogia.

Contenia'l campanar catorze campanes, set de grans y set de petites, essent molt notable una encarregada a Joan Adam, fosa en l'any 1418, de la qual el Capítol en fa grans alabances.

Si volem veure'ls tresors artístichs que hi havia a la Catedral, serà una tasca difícil.

De l'altar d'alabastre que en el segle XIV (probablement el 1362) se va encarregar an en B. Robio, únicament trobarem dos baixos relleus en el Museu Provincial, sumament interessants, que representa un d'ells el Devallament de la Creu.

Del chor, que estava al mitj de l'iglesia, no n'he trobat rastre.

EMILI LLATAS

(Acabarà)

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS ENTRATS DURANT EL PRIMER TRIMESTRE DE 1905

SOCIS RESIDENTS

Mn. Joseph M.ª de Alòs y de Dou, Pbre. — D. Antoni Aymat. — D. Antoni Elías. — D. Emili Guanyabéns y Janer. — D. Carlos de Iriarte. — Don Víctor Jaumandreu y Miralles. — D. Joseph Masó y Goula. — D. Francisco

(1) Villanueva: *Viaje literario*, etc.

Segalà y Torres. — D. Baldomer Solé. — D. Joan Albareda y Bosch. — Don Joan de la C. Coca y Vallmajor. — D. Francisco Gibert y Grau. — D. Joan Masclans y Ragarol. — D. Miquel Serra y Cisa. — D.ª Elisa Tobella y Mas, — D. Eugeni Xammar. — D. Joan Palau Viza. — D. Joseph Martinez Gonzalez. — D. Xavier Nogués. — D. Ramon Noguera y Casabosch. — D. Emili Fontbona. — D. Pere Enrich de Ferran. — D. Martí Cusiné. — D. Joseph Carsí y Berenguer. — D. Ricard Carsí y Lacasa. — D. Orestes Bulbena y Masferrer. — D. Joseph Baruel y Comas. — D. Antoni Andreu Cabanellas. — Don Joseph Castellanos Sauret. — D. Sebastià Prenafeta y Guasch. — D. Antoni Vidal y Cabot. — D. Eduard Coca y Vallmajor. — D. Joaquim Tuixans Pedragosa. — D. Joan Borrell y Urbano. — D. Alfred Bosch y Batlle. — Don Carles Fargas y Bonell. — D. Lluís Masó y Sans. — D. Miquel Torra y Prats. — D. Manuel Tarragó y Romeu. — D. Mateu Serra y Buixó. — Don Antoni Serra y Feliu. — D. Pau Mercader y Marimon. — D. Ricard Forga y Puig. — D. Joseph Bartumeu. — D. Lluís Barberà y Xatruch. — D. Joseph Bechaud. — D. Joseph Gonzalez. — D. Felip de Hita y Morros. — D. Joseph Maria Robert y Vidal. — D. Lluís G. Bosch y Vierge. — D. Agustí Miquel Asbert. — D. Pere Palau Gonzalez de Quijano. — D. Eugeni Prat y Colomé. — D. Andreu J. Ribera y Puig. — D. Enrich Soler. — D. Albert Carsí y Lacasa. — D. Joseph Farriols y Centena. — D. Manuel Farriols y Centena. — D. Ramon Galera y Planas. — D. Francisco Muns. — D.ª Olinta de Puiguriguer de Lleó. — D. Joseph Sans y Canela. — D. Pompeu Simó. — D. Joseph Amar. — D. Isidro Castanyé Prat. — D. Miquel Farreras y Monner. — D. Ricart Martin. — D. Francisco Matheu y Mora. — D. Jaume Riera y Culom. — D. Cristòfol Sarrias. — D. Salvador Traserra y Jaurés. — D. Ricard Vidal de Solano.

SOCIS DELEGATS

Srta. D.ª Maria de la Gracia Bassa y Roca, de Llofriú. — D. Hermenegild Carrera y Miró, de La Roca del Vallès. — D. Ramon Bellsollell y Matas, de Sant Celoni. — Mossèn Joseph Planas, de Barberà de Sabadell.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

Un volum de 485 pàgines, *Los Monasterios de la Diócesis Gerundense*, original del donador, D. Francisco Montsalvatje y Torras.

Mapes antics de Harz, Franconia, Suabia, Corinthia, Westphalia, Bisbat d'Osnabruck, Electorat de Hannover, Comtat de la Marca, Bisbat de Munster, Baviera, Austria, Electorat de Brunsarch-Lunebourg y del Tirol, donatiu de D. Cels Gomis.

La noveleta barcelonina, de 115 pàgines, titulada *En mitja galta*, original del donador, D. Joan Pons y Massaveu.

Cinch exemplars de *Lo Vallès*, monografia de 106 pàgines, original del donador, Mossèn Norbert Font y Sagué.

De D. Cels Gomis: un album de Coclin y altre de Milan; un opúscol-

àlbum de 47 pàgines, *Le chemin de fer de Viège a Zermatt*; altre de 79 pàgines, *Fuhrer von Zermatt*; un opúscol de geografia de les Ardènnas, de 64 pàgines; un altre de 64 pàgines sobre geografia de Saboya; dos opúscols de 60 y 58 pàgines, *Geografia de Allier*; altre opúscol de 29 pàgines, *Nueva Guía de España y Portugal*; una guia de Vichy, de 54 pàgines; un opúscol de 96 pàgines, *Bâle et ses environs*; guia y plano de París, de 66 pàgines; un opúscol de 36 pàgines, ab un mapa de Carlsbad; *Fuhrer durch Basel und Umgebung*, de 96 pàgines; *Dresden seine Umgebungen*, de 108 pàgines; *Carte routière des environs de Bayonne*; *Litorale da confini del Regno di Napoli fin a Pesto*; *Plano y lista alfabética de las plazas, calles y monumentos de Granada*; un plano de París; *Alht Tage in Heidelberg*; *La isla de Cuba en la mano*; altre plano de París; un plano de Lyon; dugues guies y dos planos de Londres; un mapa del Regne Unit d'Inglaterra; *Atlas de los ferrocarriles de España y Portugal*; un plano de Madrid; un plano de la Exposició Universal de 1878; un plano de París; un plano de Berlín; mapa dels ferro-carrils d'Europa; plano de la guerra d'Italia; carta de la Turquia Europea; mapa de la guerra franco-prusiana, y un panorama de Rigi.

De D. J. Delpont: la ressenya *Un vol per la illa de Mallorca*.

De D. Ferran Alsina: *Nuevas orientaciones científicas*, un volum, traducció del català, original del donador.

De D. Joaquim Guasch: un volum de 43 folis intitulat *Stilus Capibre-viandi*.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de la cançó *El Pardal*.

De les Escoles del Districte Segon: un exemplar de la memoria presentada a la Junta General de 3 de Febrer de 1905.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de la cançó popular *Caterina*.

De D. Honorat de Saleta: un volum de 213 pàgines, *De Granada á Burgos*, y un opúscol de 74 pàgines, *Escenas Ribereñas*, originals del donador.

De D. Joseph M.ª Vives y Ferrater: quatre volums, el II, V, VI y VIII, del *Repertorio de Buenas lecturas*. — Set volums de la *Hoja Dominical*, corresponents als anys de 1897 al 1903. — Un opúscol de 111 pàgines, *La Vejez*, de Madame Swetchine. — Un opúscol de 48 pàgines, *Pruebas importantes del Cristianismo*, de M. Bori. — Un opúscol de 132 pàgines, *El Diario del Peregrino*. — Un opúscol de 143 pàgines, *La Resignación*, por Madame Swetchine. — Un opúscol de 47 pàgines, *El culto del Sagrado Corazón*. — *Endressa a la Junta General extraordinaria de la Societat Cooperativa primera del Ter*. — Un volum de 394 pàgines, *Algunas ideas sobre el siglo XIX*. — Un volum de 118 pàgines, *Roma y el Gobierno Italiano*, del Conde Eduardo Loderint. — Dos opúscols de 36 y 19 pàgines, intitulats *La Solución católica del Problema social*. — Dos opúscols de 15 y 16 pàgines, intitulats respectivament *El Problema social* y *El Trabajo y su organización*. — Un volum de 128 pàgines, *Necesidad de las Asociaciones gremiales*. — Un volum de 45 pàgines, *Falso supuesto de la decadencia de la Raza Latina*. — Un volum intitulat *Educación del alma popular*.

DONATIUS PERA' L MUSEU Y COLECCIONS

De D. Ignasi Carsi: una mostra de merinea-cretàcich d'Utrillas.

De D. Rossendo Serra: una capsa de moluschs.

CRONICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1905

EXCURSIONS

A LA SERRA DE MONTNEGRE. — El dia 5, en el tren del matí, sortiren de nostra ciutat cap a Arenys els companys senyors Batchilleria, Espel, Kirchner, Mora, Santamaria, Valls y Vidal y Riba. Desde Arenys se dirigiren cap a Sant Iscle de Vallalta, y, passant per cân Badopera y cân Pona, enfilaren cap al Montnegre, a qual carena arribaven al punt de les deu del matí tot admirant aquella exuberant vegetació que cobreix per complet el terror de tant agreste serralada. Després d'admirar els hermosos paisatges oviradors desde aquell cim, principalment per sobre del nevad Montseny, baixaren nostres companys cap a l'iglesia parroquial de Montnegre, desde on, vorejant una bonica torrentera, se dirigiren cap al llit del Tordera y barriada de la Batlloria, pera retornar a la capital desde l'estació de Gualba.

DE PUIGREIG A CASSERRES Y BERGA. — Sortiren de Barcelona, en el tren de les 6 h. 38 de la tarda del dia 4 de Març els senyors Torras (C. A.), Coll y Gasch, Fargas, Palau (Melcior), Soler y Escofet (Ignasi), Torras y Buixeda (César) y Torras (Oscar).

Feren nit a Manresa, sortint l'endemà, dia 5, en el primer tren del matí fins a Puigreig. D'allí emprengueren montanya amunt vers a l'ermita antiga de Sant Marsal y la pintoresca vila de Casserres.

Recorregueren hermosos paisatges de bosch y admiraren hermoses perspectives de nevades montanyes.

De Casserres passaren al monastir de Sant Pau, que visitaren, aixís com també l'iglesia de Santa Maria de l'Antiga. Passaren després per la colonia agrícola de Graugés, vegen el grandios estany y les hermoses plantacions d'arbres. Se detingueren, además, en l'iglesia vella d'Avià y en la de Sant Bartomeu de la Valltan, abdues romàniques. Pararen poch temps a Berga y baixaren a l'estació d'Olván pera pendre'l tren de les 5 h. 28 de la tarda, que'ls tornà a Manresa, d'on retornaren l'endemà dilluns, dia 6, arribant a Barcelona a les vuit del matí.

ALS RASOS DE PEGUERA, SANTUARI DELS TOSSALS Y CINGLES DE TREVIL,

MONTCLAR Y SERRATEIX.—Fou efectuada'ls dies 24, 25, 26 y 27 de Març, concurrent-hi'ls senyors Mitjans, Vidal y Riba, Xicoy (Joseph), Xicoy (Francisco), Guarro, Riera, Tusquets, Gibert, Danés, Aràjol, Torras (C. A.), Torras y Buixeda (César) y Torras (Joseph M.^a).

Se sortí de Barcelona en el tren de les 6 h. 38 de la tarda, arribant-se a Manresa a les nou de la nit. Esperaven als excursionistes, en l'estació, el diputat a Corts, soci delegat del CENTRE, senyor Soler y March, don Olaguer Miró, el President de la «Lliga Regional», el President de l'«Associació Obrera» y altres distingides persones, entre elles molts socis de les expressades corporacions. A la nit, després del sopar, foren obsequiats en el local de l'expressada «Lliga Regional».

Al matí següent, dia 25, sortiren en el tren fins a l'estació de Serchs. Allí, pel costat del torrent de Peguera, entre bells paisatges, pujaren al pintoresch Pont de Raventí, d'on sortiren dret a Peguera, visitant de pas l'antiga iglesia de Serchs. El camí desde'l Pont a Peguera es molt atractívol y accidentat. De Peguera pujaren al Cap dels Rasos, 2,072 metres alt., tenint de bregar ab les rectes pendents, cobertes de neu, que arribava en alguns llocs a grossa fondaria. Seguiren la carena dels Rasos de cap a cap, fruit de l'extens y hermós panorama, pot dir-se sense rival. Creuaren els Rasets, baixaren a la freda font de Tagast, bellament emplaçada, visitaren de correguda'l santuari de Corbera, puix la nit els venia a sobre, y per l'Estret y vall del Metge arribaren fins a Berga.

L'endemà pujaren per la nova carretera de Caforp, gojant de molts bells punts de vista, arribaren al peu de la foradada de coll de Joet, y d'allí, per preciosa бага emboscada, s'enfilaren dret al santuari dels Tossals y al cim d'aquests pera gaudir de son extens y atractívol panorama. Dels Tossals, seguint pel repeu de feréstegues cingleres y dominant fondes barrancades, anaren fins a Trevil, aon visitaren l'iglesia, baixant d'allí per un bell esguart a l'iglesieta del Cin, vegent l'hermosa cova de la Foradada, de molt original aspecte. Del Cin anaren a trobar el camí ral de Solsona a Berga pera retornar a n'aquest últim punt.

Allí algun dels companys marxà a Barcelona. Els demés, l'endemà, de bon matí, anaren al pintoresch poble de Montclar, passant pel peu del castell de l'Espunyola.

De Montclar seguiren carenejant pel cim de la serra dret a Cor de Roure y l'iglesia de Sant Joan de Mondorn, enfilant-se allí al cap de la serra de Viver pera anar a visitar l'antiga abadia de Serrateix, monument molt interessant. De Serrateix, passant per Viver, sempre per dalt les serres, entre boscos, baixaren a trobar el tren a l'estació de Navàs, que'ls retornà a Manresa, y d'allí a Barcelona.

EXCURSIÓ GEOLÒGICA AL PAPIOL.—Ab l'assistència de 35 socis se feu el dia 26 la projectada excursió al Papiol baix la direcció de Mossèn Font y Sagué. Els excursionistes recorregueren el torrent del Gabatx, recullint gran munió de fòssils del terror pliocènic, anaren cap a càn Puig, visitant

de pas un aflorament de diorita y les lidianes del carbònich, y prop de la citada casa recorregueren les piçarres silúriques del pis ordovicià, on trobaren alguns fòssils representants de la fauna més antiga de Catalunya. D'allí anaren al turó de *les Escletxes*, de formació miocènica, visitant aquell curiós fenomen de denudació soterrania, y prop de mitj-dia eren al poble, ont el soci delegat Dr. Biada y Viada, prebere, els feu veure les joyes arqueològiques que's conserven encara.

Després de dinar, acompanyats de dit senyor rector y de l'alcalde y secretari, anaren cap a càn Domenech, on visitaren les canteres de quarç cristallinat, espat calç y fluorina, de tot lo qual pogueren recullir preciosos exemplars.

Al caure la tarda retornaren els excursionistes a Barcelona més que satisfets de tant profitosa excursió geològica, y carregats, la majoria, de fòssils y minerals pera llurs col·leccions.

SESSIONS Y CONFERENCIES

SECCIÓ FOLK-LÒRICA.—El dia primer de Març continuà aquesta Secció les seves sessions sobre Cançonística popular, dedicant la d'aquest dia als cants cavallereschs de la nostra terra. Durant la mateixa, la senyora Maria Vila de Masó, acompanyada a l'armonium pel mestre senyor Masó y Goula, cantà ab molt acert y distinció un aplech de deu cançons catalanes, que foren fortament aplaudides. El nostre consoci n'Aureli Capmany anava comentant aquestes cançons tot destriant atinades consideracions sobre la Cançonística y sa riquesa a Catalunya.

El dia 22, en que's donà la tercera d'aquestes sessions organitzades per la Secció Folk-lòrica, el conegut folk-lorista n'Aureli Capmany feu una agradosa exposició de nostre cant popular *El Comte l'Arnau*, fent remarcar la font d'inspiració que la mateixa ha produït entre les composicions literàries y musicals de nostres més eminents autors. L'execució d'aquestes tonades populars, de les quals se donaren a conèixer gran nombre de variants, anà a càrrech de D. Francisco Però, qui ab sa potentia y ben timbrada veu y son bon gust en la dicció se feu aplaudir xardorosament junt ab el mestre Masó, que les acompanyà al piano.

UNA ASCENSIÓ AL PICH D'ANETO.—El dia 3 nostre benvolgut consoci don Claudi Martínez y Marquès va llegir una interessantíssima ressenya de la excursió realitzada per nostre CENTRE a les montanyes Malehides durant el darrer istiu. En la mateixa sessió va ésser llegit el treball del senyor Massó (Antoni) titulat *El Cabellut*, com una impressió d'aquesta mateixa sortida.

Abdós treballs anaren acompanyats de la projecció de gran nombre de vistes fotogràfiques.

NOTES DEL BERGADÀ.—Altra vegada'l nostre actiu soci delegat a Berga,

Mossèn Bonaventura Ribera, va donar a conèixer en la sessió del dia 10 altres de ses notes bergadanes, que formen ja un bon aplech de monografies y estudis dels llocs y costums més notables d'aquella comarca, que tant coneix y tant bé sab descriure.

SANT JOAN DE L'HERM. — Les tres darreres sessions d'aquest mes corresponents als dies 17, 24 y 31 les omplí'l doctor D. Antoni Bartomeus, que v a llegir el seu interessant treball sobre Sant Joan del l'Herm. En la primera conferencia va exposar y descriure'ls itineraris més bells y a propòsit pera dirigir-se a n'aquell renomnat santuari. En la segona exposà l'itinerari de la Seu y Castellbò, passant després a estudiar el santuari y ses hermoses boscuries, com també la meteorologia en aquells encontorns. En la tercera y última descrigué'ls aplechs y rodalies que se celebren en aquell pintoresch lloch.

En el transcurs de les seves conferencies el doctor Bartomeus va exhibir, per medi de projeccions lluminoses, una nombrosa colecció d'hermoses vistes fotogràfiques tretes pel propi conferenciant en ses excursions per aquelles encontrades.

UN VIATGE A ORIENT. IMPRESSIONS DE TERRA SANTA. — El dia 20 D. Joaquim Cabot y Rovira va començar les seves notables conferencies explicant el viatge que temps enrera feu ab altres excursionistes cap a la Palestina y altres llocs d'Orient. En un estil molt atractiu y en forma d'agradosa conversa, el senyor Cabot va narrar les seves impressions y records de tant agradable excursió de desde son desembarc a Caifa fins a Nazareth y Canaà, passant pel santuari del Carmel, per Mont, Tabor y pel llach de Tiberíades.

En la segona conferencia, donada'l dia 27, començà la descripció de la Judea desde'l port de Jaffa fins a Jerusalem, parlant dels llocs y monuments més notables que's guarden dins la ciutat santa.

Aquestes conferencies, que ha de continuar el senyor Cabot en sessions successives, anaren acompanyades de l'exhibició de projeccions fotogràfiques molt interessants d'aquelles construccions y monuments que tants records evoquen.

CURSOS

DE GEOLOGIA, per Mossèn N. Font y Sagué. — *Dia 7, lliçó 21.* — Era primària o paleozoica. — Caràcters generals. — Sa divisió en períodes. Període precàmbrich. — Generalitats. — Extensió y caràcters que té a Catalunya. — Període silúrich. — Caràcters generals. — Sa divisió en pisos. — Caràcters paleontològichs de sa fauna y flora. — Sa distribució geogràfica. — Extensió y caràcters que té a Catalunya.

Dia 14, lliçó 22. — Període devònich. — Caràcters generals. — Caràcter paleontològich de sa fauna y flora. — Divisions. — Sa distribució geogràfica. — Extensió y caràcters que té a Catalunya. — Període carbònich. — Caràcters generals. — Fauna marina y terrestre. — La flora carbonífera. — Ses diverses fases.

Dia 21, lliçó 23. — La flora carbonífera. — Ses diverses fases. — Condicions climatològiques d'aquest període. — Divisions. — Sa distribució geogràfica. — Extensió y caràcters que té a Catalunya. — Origen y formació de la hulla. — Període pèrmich. — Caràcters generals. — Fauna y flora. — Sa distribució geogràfica.

Dia 28, lliçó 24. — Era secundaria o mesozoica. — Generalitats y divisions. — Període triàsich. — Caràcters generals. — Caràcters paleontològichs de sa fauna y flora. — Divisions. — Sa distribució geogràfica. — Tipos principals. — Extensió y caràcters que té a Catalunya.

DE GEOGRAFIA FÍSICA, per D. Francisco Novellas. — *Dia 2, lliçó 20.* — Modelat per les influències eòliques. — Caràcters generals d'aquest modelat. — Condicions d'exercici de l'acció del vent. — Efectes de l'insolació. — Influència de la repartició de les pluges. — Insuficiència del règim hidrogràfic. — Transport de materials. — Erosió eòlica. — Formació de les dunes. — Paisatge de dunes. — Particularitats diverses del fenòmen eòlich. — Qüestió del Loes. — Relació del clima desèrtich ab el relleu. — Relació dels deserts ab les depressions. — Destí dels deserts. — Regions d'estepes.

Dia 16, lliçó 21. — Modelat de les platges marítimes. — Condicions generals de les platges. — Potencia mecànica de les ones. — Formació dels acantilats. — Plataformes litorals. — Accidents d'una platja acantilada. — Illes d'erosió. — Detalls diversos dels acantilats. — Plataformes litorals. — Desembocadura de les valls. — Estuaris. — Cas d'una platja heterogenia. — Apreciació del treball de l'erosió marina. — Valls sumergides. — Solchs de fractura. — Ries.

Dia 23, lliçó 22. — Modelat de platges marítimes. — Fjords. — Detalls diversos sobre'ls fjords. — Elements tectònichs dels fjords. — Platges del tipu dàlmata. — Costes d'enfonsament. — Sobre les planes d'erosió marina. — Costes planes. — Son regim variable. — Escotadures de les costes planes. — Deltas. — Limanns. — Costes coralines. — Detalls estadístichs sobre les platges marines. — Importancia sobre l'erosió marina.

Dia 30, lliçó 23. — Paleogeografia. — Importancia y dificultats de la paleogeografia. — Intervenció de la paleontologia. — Caràcter provisional dels ensaigs de paleogeografia. — Significació dels macisos arcaichs. — Macisos d'antiga consolidació. — Investigació d'antigues platges. — Reconstitució del relleu. — Antigues montanyes. — Complicació dels accidents de la superfície. — Significació de les injeccions granítiques. — Linies generals de l'evolució geogràfica.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.